

Szakmai záró beszámoló

Projekt szerződés száma: PD 120947

Projekt címe: Francia-magyar irodalmi kapcsolatok a 20. században

Vezető kutató: Újváriné dr. Tüskés Anna

Projekt kezdete és vége dátum: 2016.10.01. – 2019.09.30.

1. Projekt munka szakmai bemutatása

Öt közgyűjteményben és két magángyűjteményben tartam fel levelezéseket. Ezek legnagyobb részét, mintegy ezeröttszáz dokumentumot (levél, képeslap, távirat, lektori jelentés, felhívás stb.) a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára őriz. A feltárt dokumentumok szerzői vagy címzettjei: Benedek Marcell, Dénes Tibor, Déry Tibor, Dobossy László, Dormándi László, François Gachot, Gara László, Gyergyai Albert, Heltai Jenő, Jankovich Ferenc, Bajomi Lázár Endre, Löffler A. Pál, Márkus Ottilia és Bölöni György, Murányi Kovács Endre, Nemes Nagy Ágnes, Rab Gusztáv, Jean Rousselot, Aurélien Sauvageot, Szabó Dezső, Szini Gyula. Ugyanitt személyhez nem köthető, egyéb szórvány dokumentumokat is feltártam. További dokumentumokat tanulmányoztam az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (Ambrus Zoltán-hagyaték), a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában (François Gachot-hagyaték), a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének Archívumában (Klaniczay Tibor, Szabolcsi Miklós), Fehérvárcsurgón a Károlyi Alapítvány (FKA) Fejtő Ferenc-hagyatékában, és a Lausanne-i Fondation Gilbert Trolliet-ban (Université de Lausanne). Illyés Gyula és Bajomi Lázár Endre hagyatékának magángyűjteményben őrzött részében összesen hatszáz levél feltárására volt lehetőségem.

A feltárt összesen mintegy kétezer-öttszáz levelet MySQL adatbázisban rögzítettem. Az adatok bevételére és megjelenítésére egy PHP-alapú webrendszert fejlesztett Mészáros Tamás, a Budapesti Műszaki Egyetem Méréstechnika és Információs Rendszerek Tanszékének docense az ingyenes ProcessWire keretrendszerre támaszkodva. A nyilvánosan hozzáférhető, angol nyelvű keresőfelülettel rendelkező adatbázis (<http://frhu20.iti.btk.mta.hu/>) jelenleg nyolc közgyűjteményből mintegy harminc irodalmi és irodalomtörténeti személyiséggel kapcsolatos dokumentumokat tartalmaz. A levelek nagy része indexelt, a személy- és intézménynévtár mintegy háromezer nevet tartalmaz. Az öt legtöbb dokumentummal szereplő személy: François Gachot, Gara László, Illyés Gyula, Bajomi Lázár Endre és Jean Rousselot.

A levelezések időbeni eloszlását tekintve a legtöbb, kb. 900 dokumentum az 1960-as évekből származik.

A levelezésekből megismerhető adatokat kiegészítettem más közgyűjteményekben őrzött források tanulmányozásával. Ezért kutattam a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában.

2. A tervezett és megvalósított szakmai eredmények bemutatása, összevetése, az eltérések indoklása

A feltárt dokumentumok feldolgozása és adatbázisban való közzététele a magyar és a francia irodalom-, fordítás- és diplomáciatörténeti kutatások számára egyaránt új, eddig ismeretlen forrásokat mutat be. A hálózati forrásközlés előnyei egyértelműen megmutatkoztak ezen a több ezres nagyságrendű levelezéskorpuszon. A szabadszavas keresésen túl lehetőség van a levélszövegekben lévő személy- és intézménynevek indexelésére, ami új összefüggések megfigyelésére és új szempontok felvetésére ad alkalmat. A papír alapú közléseknél ez a mutatókészítés fázisa, – azonban aligha kerül sor ilyen nagy mennyiségű forrás nyomtatott közlésére. A hálózati közlés egyik nagy előnye a nagy mennyiségű forrásban való egyidejű keresések lehetősége. Eredetileg két vagy több különböző hagyatékban őrzött dokumentumokban szereplő azonos személy összekapcsolása új adatokkal gazdagítja a kutatást.

A kutatás legfőbb hozadéka a 2012-ben Párizsból Budapestre került, s azóta is feldolgozatlan Rab Gusztáv-hagyaték felfedezése, ugyanis a hazaérkezés tényét közlő rövid MTI-híradásokon kívül semmit nem lehetett róla tudni, katalógusban nem szerepelt. A Gara-hagyaték anekdota részében találtam egy lapot, amely Rab Gusztáv *Sabaria, avagy Szent Márton* köpenye című regénye Gara által készített francia fordításának kéziratos címlapja. A Flaubert regényeit modellnek tekintő, és műveiben a francia író több eszközét adaptáló Rabnak 1959–1963 között két regénye jelent meg franciául, három angolul és egy-egy németül illetve hollandul, a magyar eredeti kéziratához képest rövidített terjedelemben. Az 1950–1963 közötti munkásság kutatásának egyik tanulsága, hogy regényei elsősorban azért jelenhettek meg idegen nyelven, mert kielégítették a kor aktuális nyugat-európai érdeklődést a közép-európai valóság iránt.

Fontos tanulság ez, hiszen korábban egyetlen magyar író – Jókai Mórtól Móricz Zsigmondon át Márai Sándorig – sem tudott ilyen sikert elérni a francia kiadóknál. Heltai Jenőnek egyetlen műve jelent meg franciául; a *Pál utcai fiúkat* a Stock adta ki 1937-ben, de huszonöt év kellett hozzá, hogy elfogyjon belőle négyezer példány. Márai Sándor *Zendülők*-je ugyan nagy

irodalmi siker volt 1932-ben, de még az 1950-es évek végén is raktáron volt a kiadás fele, és francia részről nem volt senki, aki a további műveire reflektált volna. Ugyanez történt Móricz *Sáraranyával* és Zilahy Lajos regényeivel is.

Kutatásom során a források közlésének engedélyezése miatt felvettem a kapcsolatot a jogutódokkal, akik gyakran nemcsak hozzájárultak a közléshez, hanem újabb dokumentumokat is rendelkezésemre bocsátottak. Ezek később részben vagy egészben közgyűjteménybe, a Petőfi Irodalmi Múzeumba, kerültek. Ez történt François Gachot és Rab Gusztáv esetében. Gachot nevelt lánya, Fekete-Korolovszky Klára hagyatékában számos magyar költő, író, festő Gachot-hoz illetve lányához írt levelei, versei találhatóak: Biai Főglein István, Csohány Kálmán, Ferenczy Béni, Ferenczy Noémi, Gellért Oszkár, Gereblyés László, Gyergyai Albert, Illyés Gyula, Karinthy Ferenc, Kovács Margit, László Gyula, Martyn Ferenc, Németh László, Petrovics Elek, Louise de Vilmorin és mások tollából.

A kutatás négy papíralapú szövegkiadást is eredményezett. Nemes Nagy Ágnes francia vonatkozású mintegy hetven levelét teljes egészében közzétettem az online adatbázisban, s ezekből mintegy tízet jegyzetekkel ellátva és magyar fordítással együtt közöltem a Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes leveleiből válogató forráskiadásban („*láthatatlan selyemsál a számon*” *Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiből*, s.a.r. Buda Attila, Pataky Adrienn, Tüskés Anna, Budapest, Gondolat, 2019).

A közgyűjteményi katalógusokból előzetesen ismert dokumentumokon kívül a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának teljesen feldolgozatlan Rab Gusztáv-hagyatékában is kutathattam, amire Komáromi Csaba osztályvezető hívta fel a figyelmemet. A hagyatékban talált levelezésen felül a nagyrészt az 1958–1963 közötti franciaországi tartózkodás alatt írt hét, magyarul mindeddig kiadatlan regényt is digitalizáltam, közülük egyet (*Utazás az ismeretlenbe*) sajtó alá rendezve kísérőtanulmánnyal kiadtam (MTA BTK ITI, 2019), hatot kiadásra előkészítettem. A kiadás érdekében felkutattam az író leszármazottait és jogutódját, Rohoska Erzsébetet és Mariannát, akik további értékes dokumentumokat bocsátottak rendelkezésemre, illetve szóbeli visszaemlékezéseikkel segítették kutatásomat.

Rab Gusztáv regényén túl még egy művet sikerült megjelentetni: Gara László és Gara Nathalie eredetileg franciául írt, *Saint-Boniface et ses juifs* című regényének Gara László által készített eddig elveszettnek hitt magyar fordítását (*Saint-Boniface és lakói*, MTA BTK ITI, 2018), amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Gara-hagyatékban található kéziratból rendeztem sajtó alá.

Kutatásaim eredményeit a vállalásomnak megfelelően könyvben összegeztem, melynek címe: „...*en-nemzetem külföldi híre-sorsa*” *Fejezetek a 20. századi francia–magyar irodalmi*

kapcsolatok történetéből. A kéziratot Karafiáth Judit lektorálta, megjelenése folyamatban van. A könyv a Bevezetésen kívül nyolc fejezetből áll, a végén bibliográfia található.

3. A projekt hasznosulása

1. A projekt keretében szervezett „Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle” [Francia-magyar irodalmi kapcsolatok a 20. században] című konferencia több mint negyven előadója tizenhat hazai és kilenc külföldi intézményből jött:

Beauronne: Revue des Etudes Hongroises (Hungarian Studies)

Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem; Országos Széchényi Könyvtár; MTA BTK Irodalomtudományi Intézet; MTA BTK Történettudományi Intézet; ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszék; ELTE BTK Francia Tanszék; ELTE CIEF; Central European University; Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria

Debrecen: Debreceni Tudományegyetem

Eger: Eszterházy Károly Egyetem

Kolozsvár: Babes-Bolyai Tudományegyetem

Madrid: Universidad Complutense de Madrid

Párizs: Ecole normale supérieure; Université Paris-Diderot; Sorbonne Université – Faculté des lettres (Paris IV); Inalco; ARTEFA (Centre de recherche, de formation et d'écriture en sciences humaines); CELLF (CNRS-Sorbonne Université)

Pécs: Pécsi Tudományegyetem

Szeged: Szegedi Tudományegyetem

Veszprém: Pannon Egyetem

2. A projekt keretében megjelent könyveknek négy intézményben volt bemutatója: Budapest, Francia Intézet; Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum; Párizs, Magyar Intézet; Szombathely, Püspöki Palota.

Ezekkel a hazai és külföldi intézményekkel hosszú távú szakmai kapcsolatok alakultak ki.

4. Számszerűsíthető eredmények, kötelező vállalások

4.1. A vállalások, számszerűsíthető eredmények

1. folyóiratcikkek: 6, tanulmány tanulmánykötetben: 1

2. könyv: 1, szerkesztett tanulmánykötet: 1

3. adatbázis: <http://frhu20.iti.btk.mta.hu/> 2500 levél

4. forráskiadványok: 3

4.2. Kötelezően előírt tájékoztatás

Konferenciát szerveztem a projekt témájában:

Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle. Budapest, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet – Budapesti Francia Intézet – ELTE Egyetemközi Francia Központ, 2018. december 5-7.

A konferencia programja és beszámolója megtekinthető itt:

<https://iti.btk.mta.hu/hu/esemenyek/konferencia/605-nemzetkozi-konferencia-a-20-szazadi-francia-magyar-irodalmi-kapcsolatokrol1>

A konferencia megnyitójának és néhány előadásának videója megtekinthető itt:

<http://mtabtk.videotorium.hu/hu/channels/3768/les-relations-litteraires-entre-la-france-et-la-hongrie-au-xxe-siecle>

A konferencia anyagát könyvben kiadtam. Szerkesztőtársaim: Bénédicte Williams, Elisabeth Cottier-Fábián és Szabó Dávid

Az alábbi konferenciákon, előadássorozatokon tartottam előadást:

1. Az előadásom címe: *XX. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatok a levelezések tükrében: Az épülő adatbázis bemutatása.* A előadássorozat címe: Digitális módszerek az irodalomtudomány támogatására. Az előadásom helye és ideje: Budapest, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet 2017. október 31.

A előadás meghívója megtekinthető itt:

<https://iti.btk.mta.hu/hu/esemenyek/eloadas-vitales/407-a-digitalis-mesterkurzus-kovetkezo-eloadasa>

2. Az előadásom címe: *Rab Gusztáv és A párizsi gyors: A hagyatékban megtalált, eddig kiadatlan 1956-os regényről.* Az előadásom helye és ideje: Budapest, Nagy Imre Társaság, 2018. május 3.

A előadás összefoglalója megtekinthető itt:

<https://iti.btk.mta.hu/hu/osztalyok/bibliografiai-osztaly/508-rab-gusztav-es-a-parizsi-gyorstuskes-anna-eloadasa>

3. Az előadásom címe: *Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle.* A konferencia címe: French-Hungarian bilateral research conference to celebrate the 25th anniversary of joint research. A konferencia helye és ideje: Budapest, Francia Intézet, 2018. szeptember 28.

4. Az előadásom címe: *Un roman hongrois sur saint Martin à l'époque communiste.* A konferencia címe: Journée d'études martiniennes. A konferencia helye és ideje: Tours,

Basilique Saint-Martin de Tours et le Centre Culturel Européen Saint Martin de Tours, 2018. november 3.

5. Az előadásom címe: *François Gachot et son illustrateur, Ilona Tallós: Quarante ans d'amitié.* A konferencia címe: Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle. A konferencia helye és ideje: Budapest, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet – Budapesti Francia Intézet – ELTE BTK Egyetemközi Francia Központ, 2018. december 5-7.

A projekt keretében megjelent könyvek bemutatója:

1. A bemutatott könyv címe: Gara Nathalie és László: *Saint-Boniface és lakói.* A bemutató helye és ideje: Budapest, Francia Intézet, 2018. december 12.

A könyvbemutató beszámolója megtekinthető itt:

<https://iti.btk.mta.hu/hu/osztalyok/bibliografiai-osztaly/618-gara-nathalie-es-laszlo-saint-boniface-es-lakoi-cimu-konyvenek-bemutatoja>

2. A bemutatott könyv címe: Gara Nathalie és László: *Saint-Boniface és lakói.* A bemutató helye és ideje: Párizs, Magyar Intézet, 2019. január 23.

A könyvbemutató beszámolója megtekinthető itt:

<https://iti.btk.mta.hu/hu/osztalyok/bibliografiai-osztaly/629-konyvbemutato-a-parizsi-magyar-intezetben1>

A könyvbemutató teljes egészében megtekinthető itt:

<http://mtabtk.videotorium.hu/hu/channels/3847>

3. A bemutatott könyv címe: Rab Gusztáv: *Utazás az ismeretlenbe.* A bemutató helye és ideje: Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019. június 19.

A könyvbemutató beszámolója megtekinthető itt:

<https://iti.btk.mta.hu/hu/osztalyok/bibliografiai-osztaly/714-rab-gusztav-utazas-az-ismeretlenbe-konyvbemutato>

4.3. Nyilvános projekt összefoglaló

A kutatás fő eredménye hat, a francia és a magyar irodalom és kultúra érintkezéseinek szempontjából jelentős 20. századi szerző és műfordító – François Gachot, Gara László, Heltai Jenő, Illyés Gyula, Nemes Nagy Ágnes és Rab Gusztáv – személyes kapcsolati hálójának feltárása a magán- és közgyűjteményekben őrzött levelezések tükrében. Ötüknél a francia–magyar kapcsolatok egészét feltártam, Illyés Gyula esetében a francia kapcsolatoknak csak egy szeletét, az 1946–1948 közötti kultúrdiplomáciai tevékenységet vizsgáltam. A legfőbb kérdés, amire választ találtam kutatásaim során, az, hogy milyen előfeltételei vannak

egy magyar író francia recepciójának. Alapvető fontosságú a magyar író-költő alapos francia nyelvtudása és műveltsége. Kiváló francia fordítóval és lehetőleg kiterjedt francia kapcsolati hálóval is kell rendelkeznie a magyar írónak-költőnek. Szükség van arra, hogy egy francia kiadó anyagi lehetőséget lásson a magyarból franciára fordított mű kiadásában, vagy közös magyar–francia kiadás is lehetséges. Ideális esetben a magyar mű jól illeszkedik valamilyen nyugat-európai divathullámba vagy irodalmi áramlatba, és sikerül eladni a kinyomott példányokat.

A feltárt összesen mintegy kétezer-ötszáz levelet adatbázisban rögzítettem. Az adatok bevitelére és megjelenítésére fejlesztett webrendszer nyilvánosan hozzáférhető, angol nyelvű keresőfelülettel rendelkező adatbázis (<http://frhu20.iti.btk.mta.hu/>) nyolc közgyűjteményből mintegy harminc irodalmi és irodalomtörténeti személyiséggel kapcsolatos dokumentumokat tartalmaz. A kutatás négy papíralapú szövegkiadást eredményezett. Nemes Nagy Ágnes francia vonatkozású leveleiből jegyzetekkel ellátva és magyar fordítással együtt közöltem a Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes leveleiből válogató forráskiadásban. Rab Gusztávnak a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatékából sikerült megjelentetni az 1950-es évek első felének magyarországi történései közül a kitelepítéseket ábrázoló, *Utazás az ismeretlenbe* című regényét. Gara László és Nathalie eredetileg franciául írt, a második világháború alatt Franciaországban az ún. szabad zónában átélt élményeiket feldolgozó regényének Gara László által készített, eddig elveszettnek hitt magyar fordítását (*Saint-Boniface és lakói*) a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Gara-hagyatékban található kéziratból rendeztem sajtó alá.

Budapest, 2019. szeptember 30.

Újváriné dr. Tüskés Anna
projektvezető